

KAPADOKYA KONUT MİMARLIĞINDA ÖZGÜN BİR MEKÂN: KIŞ EVİ

Doç. Dr. Ayşe BUDAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü

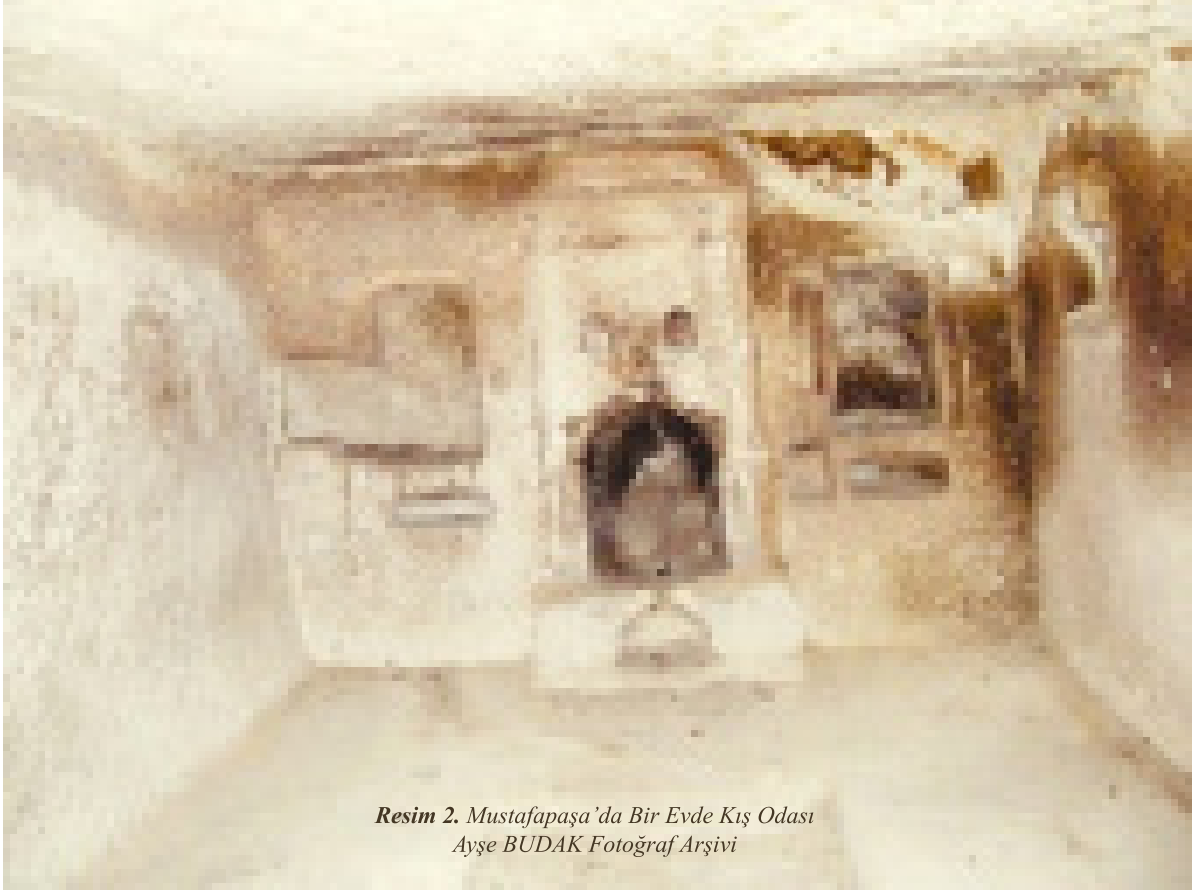
*Resim 1. Uçhisar'da Bir Evde Kış Odası
Ayşe BUDAK Fotoğraf Arşivi*

Farklı yeryüzü şekilleri ile dikkat çeken Kapadokya bölgesinde, coğrafyanın sunduğu imkânlarla üretilen konut mimarisi de ilgi çekicidir. Kendine has malzeme ve inşa karakteri gösteren bölge evlerinin iki ana ayrımı vardır. Birincisi kayalık yamaçlarda gelişen ve setler hâlinde yükselen evler, ikincisi ise konaklar olarak inşa edilen evlerdir.

Kayalık yamaçlarda kaya yüzeyine yaslanarak gelişen ve setler hâlinde yükselen konutlar aşağıdan

yukarıya doğru bir gelişim gösterir. Beldelerde, yerleşimin kendisi özellikle Uçhisar, Ortahisar gibi kayalık yamacın tepe noktası olan kalelerden başlamak üzere vadi tabanlarına doğru yukarıdan aşağıya gelişmektedir. Konutların içindeyse bunun tersi yaşanmıştır. Kayadan oyulmuş, avlu ve avlu altı katlarının üstüne taştan yığma olarak bir ya da birden fazla seviyede inşa edilen odalardan oluşan bir konut tasarımı söz konusudur.

Kayalık yamaçlarda gelişen ve setler hâlinde yükselen evlerde sofasız ve bitişik nizamda inşa edilmiş odaların üstünde, sofasız, iç sofalı veya dış sofalı tek katlı konutun inşa edildiği örnekler yaygındır. Birinci seviyede bulunan sofasız ve bitişik nizamli odalardan oluşan tasarımda, odalar genellikle yığma taştan inşa edilmiştir. Buna karşılık kayadan oyulmuş odaların önüne eyvan eklenerek biçimlendirilen, bitişik nizamli tasarımın da ikinci seviyedeki konut tasarımına altyapı oluşturduğu örnekler vardır.

*Resim 2. Mustafapaşa'da Bir Evde Kış Odası
Ayşe BUDAK Fotoğraf Arşivi*

Kayadan oyulmuş mekânlar çoğunlukla avlu ve avlu altı seviyesinde bulunmakla birlikte üst seviyelerde birleşik yapıları kısımlarda da kullanılabilir. Ürgüp, Avanos, Ortahisar, Uçhisar, Mustafapaşa, Çavuşin ve Göreme'de, kayalık yamaçlarda, setler hâlinde yükselen konutları görmek mümkündür. Kapadokya'nın köy yerleşimlerinde de benzer konut üretim tutumu söz konusudur. Yamaç yerleşimine ilave olarak özellikle Göreme'de (Göreme merkezi çöküntü biçiminde olduğu için) peribacası olarak bilinen yeryüzü şekillenmelerinin arasında ve peribacalarının evin parçası olarak kullanıldığı konutlar ağırlıktadır. Taş, Anadolu'da hem dinî hem de sivil mimaride en çok kullanılan ana inşaat malzemesidir. Coğrafi konuma bağlı olarak taşın ağırlığı farklı malzemelere kayabilmektedir. Kapadokya bölgesinde neredeyse eşit ağırlığa sahip iki malzeme kullanımı söz konusudur. Bunlar kaya ve

taştır. Geleneksel Kapadokya konut mimarlığı kayadan oyma ve kesme taştan yığma mekânlardan oluşur. "Kaya yerleşmelerin bir türü, kayanın içinde bir boşluk bulup kullanmaktır. Bir başka türü veya ilkinin uğradığı değişimle, gereken mekânların, masa, oturma yerleri, merdiven ve bazı girinti çıkıntılarının kaya içinde oyulmalarına ve düzenlenmelerine başlanmasıdır". Özellikle avlu ve avlu altı seviyesinde ağırlıklı inşaat malzemesi kayadır. Kayadan oyma mekânlara bölgede "kesme" de denilmektedir. Pekmez yapımında kullanılan şirahane (şıralık), tafana (mutfak), kışık depolama alanları olan kiler, meyvelerin depolandığı kilerler olan hevenkdami, ekmeğe pişirilen tandirevleri, yemek pişirilen ocaklar, ahır, kış evi (ahır oda), çardak-yaz mutfakları gibi. Bunların yanı sıra odunluk, kümes ve helalarda avlu seviyesinde çözümlenmektedir.

Kapadokya Bölgesine Özel Bir Oda: Kış Evi, (Kış Odası, Ahır Oda)

Kapadokya bölgesinde avlu ve avlu altı kaya oyma mekânlar arasında bulunanların en karakteristik olanlarından biri kış odasıdır. İster avlu seviyesinde olsun ister avlu altında, bu birimler buldukları seviyenin esas yaşam alanlarıdır. Kapadokya bölgesinin coğrafi imkânlarından yararlanılarak geliştirilen konut geleneğinde kaya, ana inşaat malzeme hâline gelmiştir. Neredeyse Kapadokya geleneksel konutlarının tümünde, avlu ve avlu altı birimlerinde kaya mekânlar vardır. Ahır, tandır, samanlık odunluk gibi işlevsel mekânlarının yanında esas yaşam alanı olan odalar da vardır. Bölgede kış evi, kış odası, ahır oda gibi adlandırmalara sahip bu odaların Kapadokya bölgesinin yaşam kültürünü tanıtmaya imkân verdiği görülür.

Resim 3. Uçhisar'da Bir Evde Kış Odası
Ayşe BUDAK Fotoğraf Arşivi

Anadolu'nun pek çok coğrafyasında görülmeyen bu kış odaları, kolay ısıtılmaları sayesinde ailelerin temel yaşam odası hâline gelmiştir. Kendi içinde detaylara sahip olan bu odalar, içine girildiğinde genel karakteristiğini sergilemekte ve diğer mekânlardan kolayca ayrılmaktadır. Kayadan oyulmuş bu odaların, kış odası olarak adlandırılmasının nedeni ise kayanın, mekânı doğal iklimlendirme etkisine bağlanmaktadır. Dışarıdaki havanın tersinin yaşandığı kaya mekânlar, yazın serin kışın sıcak olan mekânlardır ve bir şömine ile ısıtılması oldukça kolaydır. Kış odalarının yer seçimlerinde bir kurala bağlanmamış olmakla birlikte genellikle kaya oyma ahırla bitişik oldukları görülür. Kış odası ve ahırın bu yakın konumundan olsa gerek kış odalarının bölgesel

adlandırmalarından bir diğeri "ahır oda"dır. Ancak ahırla bitişik olmayan örnekler de mevcuttur. Hem hayvanların ısısından yararlanma hem de doğum yaptıkları dönemde hayvanlara hızlı müdahale edebilmek için (yani yaşam kültürüyle bağlantılı olarak ve pratik olması sebebiyle) bu iki mekân birbirine bitiştirilerek çözümlenmiştir.

Kış odalarının temel karakterleri kayadan oyulmuş olmalarıdır. Genellikle dikdörtgen biçimindedirler ve kısa kenarlarından birinde ortada bulunan kaya

oyma şömine ve bu şöminenin iki yanında bulunan ve simetrik denilebilecek duvar nişlerine sahiptirler. Şömineler, genellikle yaşmaksızdır. Şöminenin iki yanında bulunan nişler ise genellikle dikdörtgen biçiminde düz açıklıklar olup kapaksızdır. Kimi zaman niş içine ahşap raflar yerleştirilebilmektedir. Nişlerden birisi yunmalık nişi olarak da düzenlenebilmektedir ve oda içi banyo niteliğindedir. Kış odasının bir diğer karakteristik özelliği ise odanın zemininde odanın üç cephesi boyunca oturma sekisinin biçimlendirilmiş olmasıdır. "U" biçiminde odayı dolaşan bu kaya sekinin ortası daha alçakta tutulmaktadır. Geniş bir seki altı oluşturulmuştur. Dışa kapalı, içe dönük olan kış odaları pencere bakımında zengin değildir. Pencere yalnızca avlu cephesinde bulunur ve bu odalar dışa kapalı yaşam alanlarıdır. Az pencere açılımı ısı kaybının da önüne geçer. Sade sayılabilecek kış odalarında, süsleme unsurları şömineler üzerinde kendisine yer bulabilmektedir.

Resim 5. Uçhisar'da Bir Evde Kış Odası
Ayşe BUDAK Fotoğraf Arşivi

*Resim 6. Çavuşin’de Bir Kış Odasında Zemine Açılan Çufalık
Ayşe BUDAK Fotoğraf Arşivi*

Ayrıca duvara açılmış kapaksız süslemeli duvar nişleri de barındırabilmektedirler. Bu nişler, yoğun eşya depolama alanlarından ziyade dekoratif unsurlardır. Tavana oyulmuş kayadan ve işlemeli tavan göbekleri de bu mekânlarda kendine yer bulabilmektedir. Oda girişlerinde, zemini sekiden daha alçak tutulan bir alan mevcuttur. Geleneksel konut mimarisinde bu alan pabuçluk veya seki altı olarak anılmaktadır. Kapadokya bölgesi konutlarında, oda zeminini oluşturan sekinin altında kalan bu pabuçluk alanı yaklaşık 8-10 cm daha alçaktır.

Kış odasında bulunan bir diğer mekân içi detay ise yüklüktür. Odanın bir cephesinde kapaksız yüklük bulunabilmektedir. Yüklükler, yorgan, yatak, örtü gibi kullanım eşyalarının depolandığı duvar nişleridir. Kapaksız olan bu nişlerin kimi zaman önüne perde ya da örtü

gerilerek kullanıldığı bilinmektedir. Şömine dışında kış odalarının zemininde bir köz çukuru da bulunabilmektedir. Bölgede, yemek ve ekmek pişirmek için yaygın olarak kullanılan tandırlardan farklı olarak bu tandır çukurları yemek pişirmek için kullanılmamaktadır ve kış evinin tavanında bir havalandırma deliği bulunmaz. Aynı şekilde zeminde tandır çukuruna bağlı bir hava kanalı da yoktur. Bu köz çukurları, dışarıda yakılan ve köz hâline gelen ateşin taşındığı ve zeminden ısıtmaya imkân veren çukurlardır. Bu çukurların etrafında oturmakta ve üstüne konulan sandalye tarzı bir gereç olan iskemle ve iskemle örtüsü altında toplanılan ayakların bu köz çukuruna doğru uzatılmasıyla ısıtıldığı bir konuma imkân vermektedir. İskemle geleneği ve iskemle kültürü Kayseri ve çevresinde de yaygın görülen bir gelenek olmuştur. Çıra konulmak üzere duvarlarına açılan küçük

nişler ise aydınlatma gereçlerinin konulması amacıyla kullanılmıştır. Bu odaların bir diğer özelliği ise hem yatak odası hem de oturma odası olarak kullanılmalarının yanısıra küçük zanaatlerin de yapıldığı mekânlar olmasıdır. Halı dokuma tezgâhları, bu odaların bir cephesinde bulunabilmektedir. Ayrıca bir çeşit kumaş olan kaput bezinin dokunduğu tezgâhlar, bu odaların zeminlerine açılan nişlere yerleştirilmektedir. Çufalık olarak adlandırılan bu kaput bezi dokuma tezgâhları için zemine büyük oturma çukurları açılmaktadır. Hem yatak odası hem de oturma odası olan ve küçük dokuma aletlerini de bünyesinde barındıran bu mekânlar Kapadokya geleneksel evlerinin çekirdeğini oluşturmuşlardır.

Resim 7. Zelve 1935, Foto: John David Whiting & G. Eric Matson

KAYNAKÇA

- Alper, B. (1998), *Halk mimarisi ve el sanatları, Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı yayınları*, 526-547.
- Bektaş, C. (2001). *Halk Yapı Sanatı, Literatür Yayınları*.
- Büyükmhçı, G. (2000). *Anadolu'da konut I: Neşebir evleri, Arkitekt Dergisi*, (478), s.58-72.
- Erençin, A. (1979). *Kapadokya yerel konutlarında turizme yönelik yenileme çalışmalarına bir yaklaşım, örnek: Avcılar köyü [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi*.
- Esmer, M. A. (1992). *Avanos'un Eski Türk Evleri, Kültür Bakanlığı Yayınları*.
- İmamoğlu, V. (2006). *Geleneksel Kayseri evleri, Kayseri büyükşehir Belediyesi Yayınları*.
- Kalaycı, M.G. (2006). *Geleneksel Ürgüp Konutları ve Dereler Mahallesi Koruma Geliştirme Önerisi, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Gazî Üniversitesi*.
- Önür, S., Özkan, S. (1974). *Kalın duvar örüntüsü ve Kapadokya'da mimarlık. Mimarlık*, 127 (5), 10-16.
- Tongal, P. B. (2014). *Construction techniques of traditional Uçhisar houses, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi*.